

คณพิชฌ์ นามราช และคณะ. 2557. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน (อุดรธานี หนองคาย บึงกาฬ สกลนคร เลย หนองบัวลำภู มุกดาหาร และนครพนม).** สำนักงานทรัพยากรน้ำภาค 3 กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

บทคัดย่อ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีของชุมชน ผู้คนในท้องถิ่นได้นำมาใช้ในการบริหารจัดการลุ่มน้ำมาอย่างยาวนาน เมื่อประเทศเกิดการพัฒนาได้นำเทคโนโลยี และเครื่องมือเครื่องจักรกลมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการใช้น้ำของชุมชน ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมในการบริหารจัดการน้ำขาดการสืบทอด และองค์ความรู้เหล่านั้นกระจัดกระจาย หากแต่บางชุมชนยังคงรักษาองค์ความรู้เหล่านั้นไว้ได้ และพยายามปรับปรุงให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีความต้องการใช้น้ำที่เพิ่มขึ้นของชุมชนในปัจจุบัน ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้มีศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมีขอบเขตการศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบคลุมพื้นที่จังหวัด เลย หนองคาย อุดรธานี หนองบัวลำภู สกลนคร บึงกาฬ นครพนม และมุกดาหาร และมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา รวบรวม เผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน) 2) ศึกษาและวิเคราะห์ถึงที่มาการเกิดมาซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน 3) ศึกษาข้อจำกัด ประเด็นจุดเด่น-จุดด้อย และโอกาส ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดศักยภาพสูงสุด 4) พัฒนาและประยุกต์นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำ ในชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ในขั้นตอนของการวิจัย ผู้วิจัยเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบมีวัตถุประสงค์ กลุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Selection) และเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีสำรวจ (Survey) การสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop Worksheet) โดยทำงานร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ผู้แทนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เป้าหมาย ข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปหรือวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปมัย (Analytic Induction) การวิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) และวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Content Comparison)

ภายในระยะเวลาของการศึกษา และแผนการดำเนินงานที่วางไว้สามารถรวบรวม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนได้จำนวน 28 ภูมิปัญญา โดยแบ่งประเภทตามลักษณะของภูมิปัญญาได้ 5 ประเภท ได้แก่ (1) การจัดการ/การปฏิบัติ 11 ภูมิปัญญา (2) ความเชื่อ/พิธีกรรม/ศาสนา 9 ภูมิปัญญา (3) เครื่องมือ/อุปกรณ์ 3 ภูมิปัญญา (4) ปราชญ์ชาวบ้าน 2 ภูมิปัญญา และ (5) สิ่งก่อสร้าง 3 ภูมิปัญญา

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลดังที่กล่าวข้างต้น ภูมิปัญญาที่มีมาเกิดจากคนในท้องถิ่น หรือชุมชนผ่านกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์มีการปรับปรุงให้เหมาะสมเกิดการตกผลึก เป็นความรู้ชุดหนึ่ง ซึ่งอยู่บนรากฐานของความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ในชุมชน มีการผสมผสานกับความเชื่อประเพณีดั้งเดิม โดยมีความรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ ประเพณี และวัฒนธรรม ที่สามารถนำไปปฏิบัติ จัดการ และสร้างระบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เกิดการพัฒนาความรู้จนเกิดการถ่ายทอดและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ส่งผลต่อ ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนการดำเนินชีวิต รวมถึงการนำเทคโนโลยี พื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ตามลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผลการวิเคราะห์พบว่า ชุมชนที่ได้ศึกษาวิจัยทุกชุมชนได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ บริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แต่มีข้อจำกัดของการบริหารจัดการในระดับชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่มีบริบทและขนาดความจุเก็บกักน้ำที่แตกต่างกัน แหล่งน้ำต้นทุนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงฤดูกาล การพัฒนาแหล่งน้ำของหน่วยงานภาครัฐมีความล่าช้า โดยมีจุดเด่น คือ องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ในผู้อาวุโส ได้รับการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ผ่านการมีส่วนร่วมตามวิถีชุมชน มีการพัฒนาและปรับปรุงการ นำไปใช้ตามยุคสมัยให้เกิดศักยภาพสูงสุด ก่อให้เกิดผลดีกับชุมชนในด้านต่าง ๆ แต่มีจุดด้อย คือ ชุมชนขาดระบบและกลไกที่มีศักยภาพในการปฏิบัติ ทำให้ขาดความเชื่อถือในองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรน้ำในชุมชน ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ในบางพื้นที่ ขาดการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีโอกาส คือ หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมให้ความรู้ และสนับสนุนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดกลไกในการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำของชุมชนที่เข้มแข็ง

ผลสรุปของการวิจัยพบว่า การพัฒนาและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำมาใช้ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ควรเน้นไปที่ผู้นำชุมชน ปราชญ์ผู้รู้ มีการเตรียมความพร้อมของประชาชนในท้องถิ่น ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำแบบพึ่งตนเอง พร้อมทั้งการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านที่เหมาะสมควบคู่กับ เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ได้รับการยอมรับและราคาไม่แพงในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำใน ชุมชนให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้น

Kanapich Namrach et al. 2014. *Water Resources Management with Local Knowledge in Mekong North-East Upper (Udon Thani, Nong Khai, Sakon Nakhon, Loei, Nong Bua Lam Phu, Mukdahan and Nakhon Phanom)*. Water Resources Regional Office 3, Department of Water Resources, Ministry of Natural Resources and Environment.

Abstract

Traditional knowledge related to lifestyle and culture of the community which local people use for watershed management in ages. While the country has developed by using technology and tools to meet the water demand in the community, it makes local knowledge about water resources management lack of transferring to the new generation including the problem about knowledge scattered. But in some communities still retain the knowledge and try to improve and adapt to the present social and economic conditions, which the demand of water is increasing. Therefore, the researchers had to study local knowledge in water resources management. The area of the study is the Mekong Watershed in the Northeast Region including Loei, Nong Khai, Udon Thani, Nong Bua Lam Phu, Sakon Nakhon, Bueng Kan, Nakhon Phanom and Mukdahan Province. The objectives are 1) to study, collect and distribute the local knowledge on water resources management in the Mekong River Basin (upper-northeast) 2) to study and analyze the occurrence of local knowledge in those communities water resources management 3) to study on limitation, pros –con and opportunities of local knowledge in most capacity in water resources management and 4) to develop and apply the traditional knowledge to achieve the most efficiency in water resources management in the community.

The research methodology focuses on intended target group, uses Snowball Selection method and collected data by survey, depth interview, focus group discussion and workshop worksheet. In this stage, the researchers work together with the community leader, villagers, the local government and line-agencies who involved in the target area. Then, the data is analyzed with descriptive analysis or conclusion by Analytic Induction, Typological Analysis and Content Comparison.

In addition, the research conduct follow the plans and gather local knowledge related to water resources management of the community 28 wisdoms (traditional

knowledge) categorized by the appearance of wisdom in 5 categories: (1) management / practice 11 wisdoms (2) belief / ritual / religious 9 wisdoms (3) tool/ equipment 3 wisdoms (4) philosopher 2 wisdoms, and (5) the structure 3 wisdoms.

Moreover, the data collection as mentioned above, the researcher found that traditional knowledge comes from local people and communities through learning and experience which adjustment to be proper as a set of knowledge situated on a foundation of understanding about natural resources in the community. Furthermore, the local knowledge is combination of traditional beliefs full of understanding about topography, tradition and culture which can be implemented, managed and created a system that consist with the nature. Then, this knowledge can develop, transfer and adopt from ancestor to young generation, act on their thought to create own lifestyle including the indigenous technology to apply for benefits based on local knowledge.

Besides, the results showed that every selected community has led the local knowledge in water resource management from past and present. However, limitations of the management at the community level are including; context of the natural water sources and difference of storage capacity have been affected by the changing seasons and development of water resources by the government has delayed. The study presents that the prominent point is transferring of wisdom folk from elders to younger through participation along the local lifestyle which development and improvement to be proper in every period with high-potential, produce great advantages to the community. Nevertheless, there is weak point that lack of system potential mechanisms of action which makes trustless in the knowledge to use for solving water resources problems of in the community. As a result, the new generation lacks of wisdom folk in some areas. Meanwhile, this is an opportunity of the government likely to encourage and support local wisdom to provide a mechanism of water resources management in a strong community.

In consequence, the research result found that the development and application of traditional knowledge in water resources management could be benefit by focus on community leadership, philosopher, also the preparation of the local population. Moreover, there should promote the development of self-reliance water resources management along with the application of appropriate indigenous technology coupled with modern technology that is recognized and affordable way to take advantage of the water resources in the community to increase diversity.